



RIIGIKOHUS

**RIIGIKOHUS
ÕIGUSTEABE OSAKOND**

ÄRIKEELD PANKROTIMENETLUSES

Kohtupraktika analüüs

Margit Vutt
analüütik

Tartu
november 2009

1. Analüüsi eesmärk	3
2. Valdkonda reguleerivad õigusnormid	3
3. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika	5
4. Maakohtute praktika ärikelu määramisel PankrS § 91 lg 2 alusel.....	6
4.1. Juriidilisest isikust võlgniku juhtorgani liikme pankrotimenetluse aegne ärikeeld (PankrS § 91 lg 2).....	6
4.1.1. Ärikelu kohaldamine ja selle põhjendamine kohtulahendites	6
4.1.2. Ärikelu kohaldamata jätmine ja selle põhjendamine kohtulahendites	11
4.1.3. Ärikelu tühistamine	12
4.2. Füüsilisele isikule pankrotimenetluses rakenduva ärikelu leevendamine (PankrS § 91 lg 1).....	14
4.3. Pankrotimenetluse järgne ärikeeld (PankrS § 91 lg 3).....	16
5. Ärikelu erinev sisustamine tsiviilasju lahendava kohtu ja halduskohtu poolt.	17
Kokkuvõte.....	18
Kui palju kohtud ärikeeldu määravad?	18
Millises menetlusetapis ärikeeld määratakse?	18
Millised on ärikelu määramise ja määramata jätmise põhjendused kohtulahendites?	18
Kuidas on kohtulahendites sõnastatud ärikelu eesmärk?	19
Menetlusjärgne ärikeeld.....	19

1. Analüüsi eesmärk¹

Käesoleva analüüsi eesmärk on uurida PankrS § 91 lõigetes 2 ja 3 sätestatud ärikeelu kohaldamise praktikad. Lisaks eelnevale on analüüsitud ka seda, kas ja millistel motiividel on kohus füüsilisele isikule pankrotimenetluses PankrS § 91 lg 1 kohaselt automaatselt rakendatavat ärikeeldu leevendanud. Analüüsi käigus on tõmmatud paralleele ka ärikeeluga sarnaste karistusõiguslike abinõude (KarS §-s 49 sätestatud tegutsemiskeelu ja KarS §-s 49¹ ette nähtud ettevõtluskeelu) kohaldamisega.

Muu hulgas otsitakse analüüsi käigus vastust järgmistele küsimustele:

- Kuidas kohtud põhjendavad pankrotimenetluse aegse ärikeelu määramist juriidilise isiku juhtorgani liikmele (PankrS § 91 lg 2);
- Kui palju ja millistel juhtudel kohaldatakse praktikas pankrotimenetluse järgset ärikeeldu (PankrS § 91 lg 3);
- Millistele asjaoludele ja tõenditele tuginedes ärikeeld määratakse/jäetakse määramata;
- Kas kohus leevendab või tühistab juba määratud ärikeelu, kui määramise aluseks olevad asjaolud muutuvad;
- Kas ja millisel juhul kohus leevendab füüsilisele isikule pankrotimenetluses automaatselt kohalduvat ärikeeldu.

Üheks küsimuseks oli analüüsi eesmärgi esialgses püstituses ka see, kui palju üldse määratakse ärikeeldusid juriidilisest isikust pankrotivõlgniku juhtorgani liikmetele. Justiitsministeeriumilt vastavaid andmeid taotledes selgus, et sellist päringut ei ole KIS-is võimalik sooritada, kuna ärikeelu määramise võib kohus otsustada väga erinevates lahendites (nii pankroti väljakuulutamisel kui ka pankrotimenetluse käigus tehtud muus määruses) ning andmebaasis ei toimu lahendite klassifitseerimist sel alusel, kas konkreetset lahendit on ärikeeld määratud või mitte. Erinevate pankrotimääruste suure hulga tõttu ei olnud vajalikke arvnäitajaid võimalik saada ka kõigi pankrotimenetluses tehtud määruste eraldi uurimise teel.

2. Valdkonda reguleerivad õigusnormid

Füüsilisest isikust võlgnik ei tohi tema pankroti väljakuulutamisest kuni pankrotimenetluse lõpuni kohtu loata olla ettevõtja, juriidilise isiku juhtorgani liige, juriidilise isiku likvideerija ega prokurist (PankrS § 91 lg 1). Juriidilisest isikust võlgniku pankroti korral võib kohus PankrS § 91 lg 2 kohaselt määrata, kes PankrS § 19 lõigetes 1 ja 3 nimetatud isikutest (juhtorgani liige, likvideerija, täisühingu osanik, usaldusühingu täisosanik, vähemalt 1/10 suurus osalust omava osanik või aktsionär, prokurist ja raamatupidamise eest vastutav isik) ei või pankrotimenetluse lõpuni olla ettevõtja, juriidilise isiku juhtorgani liige, juriidilise isiku likvideerija ega prokurist. Lisaks annab sama paragrahvi kolmas lõige kohtule võimaluse määrata ka pankrotijärgne ärikeeld. Nimelt juhul, kui võlgnik on mõistetud jõustunud kohtuotsuse alusel süüdi pankroti- või täitemenetlusalase kuriteo, maksualase kuriteo või karistusseadustiku §-des 380–382 nimetatud kuriteo toimepanemises, võib kohus

¹ Käesolev analüüs on koostatud enne Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 22. veebruari määruse (tsiviilasi nr 3-2-1-124-09) tegemist.

pankrotimenetluse lõpetamisel määrata, et ärikeeld kehtib füüsilisest isikust võlgniku või PankrS § 19 lõigetes 1 ja 3 nimetatud isiku suhtes ka kolme aasta jooksul pärast pankrotimenetluse lõppu.

Alates 22. detsembrist 2008 on KarS § 49¹ lõikes 1 ühe võimaliku lisakaristusena ette nähtud **ettevõtluskeeld**, mida kohus võib süüdimõistetule suhtes kohaldada tähtajaga üks kuni viis aastat, kui isik mõistetakse süüdi ametiõiguste kuritarvitamise või ametikohustuste rikkumisega seotud kuriteo eest või KarS §-des 209–213 (kelmuse erinevad koosseisud), 217² (usalduse kuritarvitamine), 280 ja 281 (valeandmete esitamine ametiasutusele, sh registripidajale), 295–298¹ (pistise ja altkäemaksuga seotud koosseisud) või 19. peatükis sätestatud² kuriteo eest. KarS § 49¹ lg 2 kohaselt ei tohi isik, kelle suhtes kohus on kohaldanud ettevõtluskeeldu, kohtu poolt määratud ajavahemikul olla ettevõtja, juriidilise isiku juhtorgani liige, juriidilise isiku likvideerija ega prokurist ega muul viisil osaleda juriidilise isiku juhtimises.

Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes viidatakse ettevõtluskeeldu seadustava eelnõu seletuskirjale, mille kohaselt on ettevõtluskeelul kui lisakaristusel eripreventiivne eesmärk – ajutiselt kõrvaldada ettevõtlastest isik, kes ei osale ettevõtluses ausalt. Üldpreventiivseks eesmärgiks on majanduskeskkonna usaldusväarsuse tõstmine.³

Lisaks eelnevale näeb KarS § 49 endiselt⁴ ette ka **tegutsemiskeeldu** määramise võimaluse, nimelt võib kohus võtta süüdimõistetult kuni kolmeks aastaks teataval ametikohal töötamise või teataval tegutsemisalal tegutsemise õiguse, kui isik mõistetakse süüdi kutse- või ametiõiguste kuritarvitamise või ametikohustuste rikkumisega seotud kuriteo eest. Samas tundub, et piiri tõmbamine ettevõtluskeeldu ja tegutsemiskeeldu vahele on ka karistusõiguses problemaatiline, sest enne ettevõtluskeeldu sätestava KarS-i sätte jõustumist sõnastati tegutsemiskeeld sageli just ettevõtluskeeluna. Näiteks Tartu Maakohtu 13. oktoobri 2008. a. otsuses **kriminaalasjas nr 1-08-3588** on KarS § 49 alusel kohaldatud süüdistatavale lisakaristusena tegutsemiskeeldu, "*võttes temalt 3 (kolmeks) aastaks ära õiguse olla ettevõtja, juriidilise isiku juhtorgani liige, juriidilise isiku likvideerija või prokurist.*", Harju Maakohtu 10. juuni 2008. a. otsuses **kriminaalasjas nr 1-08-4750** on kohus otsustanud KarS § 49 lg 1 alusel võtta süüdistatavalt kolmeks aastaks õigus tegutseda äriühingu juhtorgani liikmena või tegevjuhina.

Juhtumeid, kus sisult ettevõtluskeeld on määratud ka muude koosseisude kui KarS §-s 49¹ ette nähtud teokoosseisud, esineb ka praegu. Näiteks mõistis Tartu Maakohus 19. juuni 2009. a. otsusega **kriminaalasjas nr 1-06-6912** süüdistatavale KarS § 49 alusel lisakaristusena tegutsemiskeeldu, sõnastades selle järgnevalt: "*võtta isikult õigus tegutseda ettevõtjana ning äriühingu juhatuse liikmena, nõukogu liikmena, likvideerijana ja prokuristina 2 (kahe) aasta jooksul.*"

Eelnevast nähtub, et ärikeeld, tegutsemiskeeld ja ettevõtluskeeld on sisult väga sarnased abinõud, kuigi ärikeeld on pankrotiõiguslik õiguskaitsevahend ja ülejäänud kaks karistusõiguslikud abinõud (füüsilisele isikule süüteo eest kohaldatavad lisakaristused). Sellises olukorras tekib paratamatult küsimus, milliseid eesmärke need sisult sarnased, kuid oma olemuselt siiski erinevad keelud täidavad ja milline on ärikeeldu kui pankrotiõigusliku õiguskaitsevahendi tähendus kohtupraktikas.

² KarS-i 19. peatükk näeb ette avaliku usalduse vastased süüteo (nt dokumendi, maksevahendi, maksumärgi jmt võltsimise ja võltsitud dokumendi kasutamise jmt).

³ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 3. trükk. Tallinn 2009, § 49¹, komm. 1.

⁴ Tegutsemiskeeld oli lisakaristusena KarS-is ette nähtud ka enne ettevõtluskeeldu sätestamist.

3. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika

Ärikeelu eesmärgi on Riigikohus sõnastanud tsiviilasjas nr 3-2-1-26-00, milles kohaldati enne 2004. aastat kehtinud pankrotiseaduse redaktsiooni. Kuni 1. jaanuarini 2004 kehtinud PankrS § 35 sätestas praegu jõus oleva seadusega sarnase põhimõtte, mille kohaselt pankrotis ühingu juhatuse liikme suhtes kohaldatav pankrotiaegne ja –järgne ärikeeld olid kohtu määrata ja pankrotijärgse ärikeelu määramise eelduseks oli seaduse järgi olukord, kus võlgnik on kuriteoga põhjustanud enda maksejõuetuse või hävitab, peidab või raiskab oma vara, teeb raskeid juhtimisvigu või teeb muid tegusid, mille tagajärjel ta on muutunud maksejõuetuks. Varasema seaduse kontekstis märkis tsiviilkolleegium 27. märtsi 2000. aasta määruses järgmist: *"Pankrotiseaduse süstemaatilise tõlgendamise tulemusena teeb kolleegium järelduse, et aktsiaseltsi juhatuse liikme suhtes PankrS § 35 lg 2 järgi ärikeelu kohaldamine teenib üldjuhul sama eesmärki, mis ärikeelu kohaldamine sama paragrahvi lõike 3 järgi.⁵ Samas ei saa välistada, et ärikeelul on pankrotimenetluse kestel veel teisi ülesandeid pankrotimenetluse eduka kulgemise huvidest lähtudes, mida pankrotimenetluse lõppemisel kohaldatava ärikeelu ülesanded ei hõlma. Aktsiaseltsi juhatuse liikme suhtes PankrS § 35 lg 2 alusel ärikeelu kohaldamine võib aidata tagada ka võlausaldajate nõudeid. Äriseadustiku § 315 lg 2 kohaselt vastutavad aktsiaseltsi juhatuse liikmed võlausaldaja ees solidaarselt aktsiaseltsiga, kui nad on oma kohustuste täitmata jätmise või mittekohase täitmisega süüiliselt tekitanud aktsiaseltsi võlausaldajale kahju. Pankrotistunud aktsiaseltsi juhatuse liikme rahaliselt hinnatavate õiguste ja kohustuste maht võib pankrotimenetluse kestel ärikeelu kohaldamisest hoolimata oluliselt muutuda, sest ärikeelu kohaldamisega ei kaasne juhatuse liikmele keeldu võõrandada oma vara või võtta endale tehingutega varalisi kohustusi. Ärikeelu kohaldamine aktsiaseltsi juhatuse liikme suhtes aitab tagada võlausaldajate nõudeid, kui juhatuse liige kannab ÄS § 315 lg 2 alusel võlausaldajate ees aktsiaseltsiga solidaarset vastutust⁶ ning sedavõrd, kuivõrd ta ei saa suurendada oma varaliste kohustuste mahtu PankrS § 9 lg 1 p-des 1 ja 2 nimetatud tegude toimepanemisega."*

Kolleegium leidis, et aktsiaseltsi juhatuse liikme suhtes ärikeelu kohaldamisel PankrS § 35 lg 2 järgi tuleb lähtuda eeskätt PankrS § 35 lg-s 3 sätestatud alustest. Seega **võib kohus aktsiaseltsi juhatuse liikmele määrata pankrotimenetluse lõpuni ärikeelu, kui ta leiab, et on küllaldane alus arvata, et juhatuse liikme suhtes võidakse kohaldada ÄS § 315 lg-s 2 ettenähtud vastutust ning ärikeelu kohaldamine on vajalik PankrS § 9 lg 1 p-des 1 ja 2 nimetatud tegude toimepanemise vältimiseks.** Samas on PankrS § 35 lg 2 kohaldamine lubatud ka neil juhtudel, kui kohus põhjendatult leiab, et ärikeelu kohaldamine on vajalik võlausaldajate nõuete tagamiseks või pankrotimenetluses kerkida võivate takistuste ärahoidmiseks.

⁵ Enne 2004. a. kehtinud PankrS § 35 lg 2 sätestas: Kohus võib juriidilisest isikust võlgniku pankroti korral määrata, kes paragrahv 12 lõikes 4 nimetatud isikutest ei või pankrotimenetluse lõpuni olla ettevõtja, juriidilise isiku juhatuse või seda asendava organi liige, nõukogu liige, täisosanik, juriidilise isiku likvideerija, prokurist ja pankrotihaldur. PankrS § 35 lg 3 sätestas: Kui pankrotimenetluses ilmnevad paragrahv 9 lõike 1 punktis 1 või 2 nimetatud asjaolud, võib kohus pankrotimenetluse lõpetamisel halduri nõudel määrata, et lõikes 1 nimetatud ärikeeld kehtib füüsilisest isikust võlgniku või paragrahv 12 lõikes 4 nimetatud isiku suhtes ka kolme aasta jooksul pärast pankrotimenetluse lõppu. Nimetatud nõude võib haldur esitada pankrotitoimkonna otsuse alusel.

⁶ ÄS § 315 lg 2 nägi 2000. aastal ette, et juhatuse liikmed, kes on oma kohustuste täitmata jätmise või mittenõuetekohase täitmisega süüiliselt kahju tekitanud aktsiaseltsi võlausaldajale, vastutavad võlausaldaja ees solidaarselt aktsiaseltsiga.

Lisaks eelnevale on Riigikohtu tsiviilkolleegium 12. jaanuari 2005. a. määruses tsiviilasjas nr 3-2-1-158-04 (p 12) käsitletud ärikeelu tühistamise võimalikkust ja märkinud, et kuigi pankrotiseadus ei reguleeri ärikeelu tühistamist, saab pankrotimenetluses lähtuvalt PankrS § 3 lg-st 2 ja TsMS § 4 lg-st 1 ärikeelu tühistamist taotleda. Ärikeeld tähendab keeldu olla ettevõtja, juriidilise isiku juhatuse või seda asendava organi liige, juriidilise isiku likvideerija ja prokurist, piirates seega pankrotimenetluse vältel isiku ettevõtlusvabadust. Pankrotimenetlus ei ole aga ajaliselt piiratud. Kuigi ärikeeld on üldjuhul preventiivse iseloomuga, s.t seda kohaldatakse vältimaks pankrotimenetluse võimalikke takistusi ja võlausaldajate (ka tulevaste) huvide kaitseks, võib pankrotimenetluse ajal ärikeelu kohaldamise alus ära langeda.

Ärikeelu määramisega seotud menetluslikke aspekte käitles Riigikohtu 9. mai 2000. a. määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-70-00. Sisulise külje pealt märkis tsiviilkolleegium antud lahendis, et ärikeelu kohaldamisel ei pea kohus eraldi põhjendama ärikeelu kestvust ja ulatust, kuid määruses tuleb ära märkida ärikeelu kohaldamise alused ning põhjendada ärikeelu kohaldamise vajadust. Samuti rõhutas Riigikohus, et asjaolu, et isik on võlgniku juhatuse liikme kohalt enne ärikeelu kohaldamist tagasi kutsutud või tema allkirjaõigus pankades on tühistatud, ei välista tema suhtes ärikeelu kohaldamist.

4. Maakohtute praktika ärikeelu määramisel PankrS § 91 lg 2 alusel

4.1. Juriidilisest isikust võlgniku juhtorgani liikme pankrotimenetluse aegne ärikeeld (PankrS § 91 lg 2)

4.1.1. Ärikeelu kohaldamine ja selle põhjendamine kohtulahendites

Tsiviilasjas nr 2-08-67053 taotles ajutine haldur võlgniku endise juhatuse liikme suhtes ärikeelu kohaldamist põhjusel, et juhatuse liige kirjutas lepingutele alla neid läbi lugemata, äriühingu huve kahjustades ega osanud anda selgitusi lepingute sõlmimise täpsemate asjaolude kohta. 26. jaanuari 2009. a. määrusega kohaldaski Tartu Maakohus endise juhatuse liikme K.K. suhtes ärikeeldu, millega keelas vastaval isikul pankrotimenetluse lõpuni kohtu loata olla ettevõtja, juriidilise isiku juhtorgani liige, juriidilise isiku likvideerija ja prokurist. Kohus põhjendas ärikeelu määramist asjaoluga, et juhatuse liige tegi tehinguid, süvenemata nende sisusse ja tagajärgedesse, loobus äriühingu nimel õigustest ning võttis äriühingule suuri varalisi kohustusi. Kohus leidis, et majanduskeskkonna usaldusvääruse tagamiseks on vajalik, et äriühingute juhtimine toimuks vastutustundlikult ja äriühingu juhtorgani liige teeks teadlikke otsustusi. K.K. käitus kohtu arvates äriühingu huvide vastaselt, loobus ühingu huvide eest seismast ja millegagi ei ole tagatud, et taoline käitumine ei leia tema poolt aset ka järgmiste äriühingute juhtimise juures.⁷

Tsiviilasjas nr 2-08-54923 kohaldas Harju Maakohus 13. mai 2009. a. määrusega ärikeeldu võlgnikust osäühingu juhatuse liikme suhtes. Ajutine haldur taotles ärikeelu kohaldamist, kuna oli kahtlus, et juhatuse liige (ja ühtlasi osanik) on omastanud äriühingu rahalisi vahendeid summas 949 697 krooni ning põhjendamatult tasunud kolmandate isikute arveid

⁷ 17. aprillil 2009. a. on kohus määranud, et pankrotivõlgnikuks olev äriühing tuleb lõpetada. Analüüsi koostamise aja seisuga nähtub KIS-ist, et pankrotihaldur on esitanud juhatuse liikme vastu kahju hüvitamise nõude, mis on Tartu Maakohtu menetluses (tsiviilasi nr 2-09-34124). 10. augustil 2009. a. on maakohus hagi ka taganud.

summas ca 315 000 krooni. Ajutise pankrotihalduri arvates põhjustas juhatuse liige oma tegevusega (vara raiskamine) võlgniku maksevõime olulise vähendamise ja maksejõuetuks muutmise. Ajutine pankrotihaldur leidis, et talle olemasoleva informatsiooni alusel on nimetatud rikkumist alust pidada raskeks juhtimisveaks pankrotiseaduse § 28 lg 2 tähenduses, kuna on tuvastatud juhatuse liikmete kohustuse tahtlik rikkumine. Kohus leidis, et "*arvestades ajutise halduri poolt väljatoodud asjaolusid ning arvestades ka võlgniku juhatuse liikme soovimatust osaleda pankrotimenetluses, on piirang põhjendatud, et vältida [juhatuse liikme] poolt uute rikkumiste toimepanemist.*"⁸

10. novembri 2008. a. määruses **tsiviilasjas nr 2-08-24620** põhjendas Harju Maakohus ärikeelu määramist sellega, et ajutine haldur on tuvastanud, et juhatuse liige on võtnud äriühingule põhjendamatuid kohustusi ja suurendanud äriühingu laenuvõlgnevust põhjendamatute (võimalik et fiktiivsete) ehitus- jms. kuluarvete alusel ning kasutanud laenuks saadud rahalisi vahendeid mitte äriühingu huvides (kinnistu väärtuse suurendamiseks läbi arendustegevuse), vaid küsitava sisuga maksete tegemiseks endale ja iseendaga seotud isikutele. Kohus tugines ajutise halduri arvamusele, et osühingu maksejõuetus kujunes majanduslike, äriühingu juhatuse liikme poolt toime pandud raskete juhtimisvigade ja süüteo tunnustega tegude koosmõjul. Kohus oli seisukohal, et juhatuse liikmel puudus tegevusetuse tõttu adekvaatne informatsioon äriühingu varade, kohustuste, tulude ja kulude kohta, mistõttu ei saanud juhatuse seda informatsiooni kasutada ka ühingu juhtimiseks.

Eeltoodu põhjal leidis kohus, et juhatuse liikme suhtes on rikkunud ÄS § 171 lg 2 ja § 180 lg 5¹ ning § 183 ja 187 lg 1 sätestatud kohustusi⁹ raskelt hooletult. Kohtumääruse kohaselt oli kõnealune isik samaaegselt veel ühe äriühingu juhatuse liige ja ühe osühingu osanik ja kohus leidis, et kuna ta kahjustas seaduse ja heade äritavadega vastuolus oleva tegevusega võlausaldajate huve, siis võib tema seadusvastase tegevuse läbi kahjusaaajate ring laieneda. Eeltoodust tulenevalt asus kohus seisukohale, et võlausaldajate huvide kaitseks on vajalik kohaldada J.P. suhtes ärikeeldu.¹⁰

Tsiviilasjas nr 2-07-8026 kohaldas Tartu Maakohus 13. augusti 2007. a. määrusega pankrotis osühingu juhatuse liikme suhtes ärikeeldu. Ärikeelu määramise vajadust põhjendas kohus asjaoluga, et juhatuse liige tunnistati süüdi maksukuriteos. Kohus märkis määruses, et **ärikeelu kohaldamise eesmärgiks on piirata isiku tegevusvabadust teatud ajaks äritegevuse vahetel juhtimisel ja anda ühiskonnale märke sellest, et isik ei ole oma äritegevuses käitunud korrektselt.** Samuti viitas kohus ärikeelu määramise põhjenduses sellele, et kuigi juhatuse liige esitas ise pankrotiavalduse, ei ole ta äritegevuses käitunud korrektselt, kuna ei ole võtnud mitte midagi ette enda tekitatud kahju hüvitamiseks, hoolimata kohtu poolt talle selleks antud tähtajast.¹¹

⁸ Kohus algatas pankrotimenetluse 16. aprillil 2009. a., ärikeelu määramist sisaldava pankroti väljakuulutamise määruse tegi kohus 13. mail 2009. a.

⁹ ÄS § 170 lg 2 sätestab juhatuse liikme kohustuse kutsuda netovara kaotuse ilmnemisel kokku osanike koosolek, § 180 lg 5¹ pankrotiavalduse esitamise kohustuse ja väljamaksete piirangu, § 183 raamatupidamise kohustuse ja § 187 lg 1 juhatuse liikme üldise hoolsuskohustuse.

¹⁰ Pankrotimenetlus algatati 17. septembril 2008. a. Andmed selle kohta, kas asjaga seonduvalt on algatatud ka mõni kriminaalasi, puuduvad.

¹¹ 26. jaanuari 2007. a. otsusega kriminaalasjas nr 1-06-16069 mõisteti juhatuse liige süüdi KarS § 386 lg 1 (maksude väärarvutus) järgi. Tol ajal kehtinud KarS ettevõtluskeeldu kui lisakaristust ette ei näinud. Tegutsemiskeelu määramine oli aga kutse- või ametiõiguste kuritarvitamise või ametikohustuste rikkumisega seotud kuriteo eest süüdimõistmise korral võimalik. Eelnevast tulenevalt jääb mulje, et antud juhul võib pankrotiõiguslik ärikeeld olla teatud mõttes olnud karistusõigusliku lisakaristuse asenduseks.

Ärikeeldu kohaldas Tartu Maakohus pankrotis osäühingu juhatuse liikme suhtes ka 20. aprilli 2007. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-06-21842**. Ärikeelu kohaldamist taotles pankrotihaldur, kes põhjendas oma taotlust alljärgnevate asjaoludega:

- Kuni osäühingu I asutamiseni puudusid juhatuse liikmel E.I.-l kogemused seoses äriühingu juhtimise ja finantsarvestusega.
- Juhatus liige ei koostanud äritegevuse alustamisel äriplaani.
- Osakapitali paigutatud summa oli ainult 40 000 ja sellest ilmselgelt ei piisanud rendi tasumiseks, kaupade soetamiseks ja töötajatele palkade maksmiseks.
- Ühing alustas oma tegevust kaupade võlgu ostmisega, ei suutnud kaupu tulusalt ja kiirelt realiseerida ja äriühingule täiendavaid rahalisi vahendeid leida ning tegi tehinguid, millega kaasnes kahjum.
- E.I. ei võtnud ei juhatuse liikme ega ka osanikuna tarvitusele abinõusid omakapitali taastamiseks ja jätkas kahjumiga tegutsemist.
- Juhatus liige kasutas äriühingu rahalisi vahendeid summas ca 154 153 krooni vahepeal enda huvides (raha tagastas juhatuse liige ühingule augustis 2006¹²).
- Juhatus liige väljastas pankrotihaldurile kirjaliku võlatunnistuse, kus kohustus võla tasuma, kuid ei teinud seda.¹³
- 2007. a märtsis sai juhatuse liige OÜ-ga I samal tegevusalal (ja isegi samal tegevuskohal – st. samades tanklates) tegutseva äriühingu – AS O juhatajaks.

Kokkuvõttes leidis haldur, et on alust arvata, et isiku suhtes võidakse kohaldada ÄS §-s 187 lg 2 sätestatud vastutust ja seega oleks otstarbekas kohaldada OÜ I juhatuse liikme suhtes ärikeeldu. Ärikeelu kohaldamine oli halduri sõnul vajalik juhatuse liikme poolt PankrS § 28 lõikes 1 ja 2 nimetatud tegude toimepanemise vältimiseks, samuti OÜ I võlausaldajate nõuete tagamiseks (et isik ei saaks tekitada enda vastu täiendavaid varalisi nõudeid seoses ettevõtlusega).

Kohus nõustus pankrotihalduriga, et ärikeelu kohaldamine on vajalik PankrS § 28 lg 1 ja 2 nimetatud tegude toimepanemise vältimiseks, samuti võlausaldajate nõuete tagamiseks ja märkis määruses täiendavalt, et ärikeelu kohaldamine on põhjendatud ka seetõttu, et juhatuse liige on andnud pankrotihaldurile katteta lubadusi, tunnistades pankrotihaldurile antud kirjalikus võlatunnistuses OÜ-le I kahju tekitamist kogusummas 664 892 krooni ning kohustunud nimetatud kahju hüvitama hiljemalt 19. jaanuariks 2007. a, kuid ei ole näidanud üles tahet asuda kahjusummat realselt tasuma.

22. mai 2009. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-09-8439** kuulutas Harju Maakohus välja osäühingu B pankroti ja kohaldas juhatuse liikme suhtes ärikeeldu.¹⁴ Kohus tugines ärikeelu

¹² Pankrotimenetlus OÜ I suhtes algatati 1. septembril 2006, pankrot kuulutati välja 13. oktoobril 2006. Seega tagastas juhatuse liige kõnealuse raha enne pankroti algatamist.

¹³ Haldur pöördus määruse kohaselt ka Lõuna Politseiprefektuuri poole E.I. suhtes karistusseadustiku §-s 380 ja 385¹ (kuni 15.03.2007.a kehtinud redaktsioonis KarS § 380) sätestatud süütegude tunnustel kriminaalasja algatamiseks. 9. aprillil 2008. a. tunnistas kohus E.I. kokkuleppemenetluses süüdi KarS § 380 (netovara kaotuse olukorras üldkoosoleku kokku kutsumata jätmine) alusel. Probleemseks on käesoleva juhtumi puhul asjaolu, et ühingul oli samaaegselt (kuni 18. augustini 2006) ka teine juhatuse liige, kes aga kinnitas, et tema juhtimisega ei tegelenud. Osäühingu juhatuse liikme vastutusest vabastamise aluseks on aga ÄS § 187 lg 2 kohaselt hoolsuskohustuse järgimine ning on väga küsitav kas tegevusetuse fakt saaks ühingu mittejuhtinud juhatuse liikme vastutuse välistada. Praegusel juhul on aga nii ärikeeld määratud kui ka kriminaalasja menetletud vaid ühe juhatuse liikme suhtes.

määramisel ajutise pankrotihalduri esitatud andmetele ja seisukohtadele. Ajutise halduri arvates oli maksejõuetuse põhjuseks juba algselt nõrk äriplaan, sest töid ei suudetud realselt ette planeerida, puudus tulude ja kulude selge arvestus ja nõuetekohane raamatupidamine. Ajutise halduri seisukoha kohaselt oli ettevõtte juhtimine ebapiisav ja ebakompetentne.

Esiolgselt esitatud raamatupidamisdokumentide põhjal leidis haldur, et osatühingu juhataja on rikkunud raamatupidamise korraldamise nõudeid ja jätnud ajutisele haldurile esitamata vajalikud raamatupidamisandmed, mistõttu on oluliselt raskendatud ülevaate saamine võlgniku varalisest seisundist. Juhataja väitis küll, et raamatupidamisdokumendid varastati, aga dokumentaalseid tõendeid varguse fakti kohta ei ole esitanud. Ajutine haldur märkis, et raamatupidamisdokumendid oleks varguse korral tulnud taastada. Juhatusel liikme käitumine vastas halduri arvates KarS §-s 381¹ toodud süüteo (raamatupidamise kohustuse rikkumine) tunnustele. Maksejõuetus võis halduri arvates olla tekkinud juba oktoobris 2008, mistõttu tegemist võis olla ka KarS §-s 385¹ sätestatud süüteo (pankrotiavalduse õigeaegne esitamata jätmine). Kohus nõustus ajutise halduri seisukohaga.

27. veebruari 2007. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-06-5319** kohaldas Viru Maakohus juhatuse liikme ja nõukogu esimehe suhtes ärikeeldu, kuna pankrotihalduri ettekande kohaselt tegutseti vähemalt aasta jooksul enne pankroti väljakuulutamist teadlikult võlausaldajaid kahjustavalt, mille tulemusena võõrandati võlgniku (AS N) peamine vara (kinnistu) ilma enampakkumiseta ühe aktsionäriga seotud isikule. Samuti märkis haldur, et võlgnik ei ole saanud rahalisi vahendeid kasutanud proportsionaalselt võlausaldajate võlgade tasumiseks, vaid eelistanud ainult võlgnikuga seotud juriidilisi isikuid, sh isikuid, kes on lähikondsed PankrS § 117 lg 2 tähenduses. Ka pankrotitoimkonna liikmed olid arvamisel, et AS N juhtorganite liikmed ei ole täitnud oma ülesandeid korraldajate ettevõtja hoolsusega ning on tekitanud kahju nii äriühingule kui võlausaldajatele. Samuti leidis haldur, et võlgniku juhatuse ega nõukogu ei täitnud oma kohustusi nõuetekohaselt ja esitasid teadlikult valeandmeid äriühingu majandusliku seisu kohta. Teades äriühingu alates 2003. a pidevalt kasvavast maksejõuetusest, jätsid juhatuse ja nõukogu täitmata seadusest (TsÜS § 36 ja AS § 306 lg 3¹) tuleneva pankrotiavalduse esitamise kohustuse.¹⁵ Kohus nõustus pankrotihalduri arvamusel, et ärikeeldu kohaldamine on põhjendatud ja märkis täiendavalt, et aktsiaseltsi juhtorgani liikmele võib määrata pankrotimenetluse lõpuni ärikeeldu, kui on küllaldane alus arvata, et juhatuse liikme suhtes võidakse kohaldada kas kriminaalvastutust või AS-s ettenähtud vastutust ning ärikeeldu kohaldamine on vajalik PankrS § 10 lg 2 p-s 3 nimetatud tegude toimepanemise vältimiseks. Veel märkis kohus, et käesoleval juhul õigustab ärikeeldu määramist see, et võlgniku juhatuse ja nõukogu liikmed ei ole täitnud oma kohustusi nõuetekohaselt ning on teadlikult esitanud valeandmeid äriühingu majandusliku seisu kohta.

Eelnimetatud lahendist jääb analüüsi autori arvates selgusetuks, miks on ärikeeldu kohaldatud just ühe nõukogu liikme (nõukogu esimehe) suhtes, kuigi kohus on leidnud, et oma kohustusi ei täitnud nõuetekohaselt nõukogu kui organ.¹⁶

27. detsembri 2007. a. otsusega **tsiviilasjas nr 2-07-30802** kuulutas Tartu Maakohus välja osatühingu pankroti ja kohaldas juhatuse liikmele ärikeeldu.¹⁷ Ajutine haldur leidis, et

¹⁴ Pankrotimenetlus algatati 3. aprillil 2009, kohtuistung toimus 5. mail 2009.

¹⁵ Kohus märkis määruses siiski, et pankrotiavalduse esitamise kohustust rikkus juhatuse liige (seadus nõukogu liikmele sellist kohustust ei pane).

¹⁶ Äriregistri teabesüsteemi andmete kohaselt oli juhatuses küll ainult üks liige, kuid nõukogu liikmeid oli kolm.

¹⁷ Pankrot algatati 12. novembril 2007. a. ja kohtuistung ärikeeldu määramise asjas toimus 12. detsembril 2007. a. seega oli ajutisel halduril aega ühingu maksejõuetuse aluseks olnud asjaoludega tutvuda vähem kui kuu.

faktiliselt lõpetas ettevõtte oma tegevuse aprillis 2007, kuid juhatuse liige pankrotiavaldust ei esitanud. Ajutine haldur heitis juhatuse liikmele ette raamatupidamise kohustuse rikkumist – nimelt ei õnnestunud halduril juhatuse liikmelt saada kätte raamatupidamisdokumente. Selgus, et dokumendid on esitatud revisjoniks maksuametile. Kui haldur pöördus maksuameti töötajate poole, teatasid need, et ettevõtte raamatupidamisdokumentides valitseb segadus ja raamatupidamist ei ole peetud nõuetekohaselt. Juhatuse liikme sõnade kohaselt puudus ühingul vahepeal ca 4 kuu jooksul raamatupidaja, mistõttu raamatupidamine vajab korrastamist.

Ajutine haldur märkis oma ettekandes: "*PankrS § 91 mõtte kohaselt on ärikeeld eelkõige kaitsevahend võlausaldajate nõuete tagamiseks, mida kohaldatakse juriidilisest isikust pankrotivõlgniku juhtorgani liikmete, omanike ja töötajate suhtes kohtuotsusega juhul, kui kohus seda võlausaldajate huvide kaitseks ja pankrotimenetluse eduka kulgemise huvides vajalikuks peab. Arvestades ülatoodut ja eelkõige seda, et A.S. oli juhatuse liige OÜ-s K ajal kui äriühing tegutses ja arvestades käesolevas aruandes toodud asjaolusid, leiab ajutine pankrotihaldur, et esineb alus kohaldada juhatuse liikme suhtes ärikeeldu, kuna A.S. käitumine äriühingu juhatuse liikmena on olnud vastutustundetu.*"

Eeltoodud kaalutlustest lähtus ärikeelu määramisel ka maakohus. Kohus viitas ka sellele, et ajutise halduri arvates võivad antud juhul juhatuse liikme tegevuses esineda KarS §-s 385 sätestatud teo tunnused.¹⁸ Samas tuleb märkida, et käesoleva analüüsi koostamise aja seisuga ei nähtu KIS-ist asjaga seotud tsiviil- ega kriminaalkohtumenetluste olemasolu.

Harju Maakohtu 22. oktoobri 2007. a. otsusega¹⁹ **tsiviilasjas nr 2-07-23182** kohaldati osahingu juhatuse liikme (kes oli ühtlasi ka osahingu ainuosanik) suhtes ärikeeldu. Osahingu pankrot algatati 3. juulil 2007. Maksejõuetuse tekke põhjuseks pidas ajutine pankrotihaldur kuriteo tunnustega tegu, kuna leidis, et võlgniku juhatuse liige ja osanik on omastanud äriühingu rahalisi vahendeid summas 949 697 krooni ning põhjendamatult tasunud kolmandate isikute arveid summas 315 000 krooni. Kohus tugines ärikeelu määramisel sellele, et kohtuistungil leidis ühingu pangakontode väljavõtte ja ajutise halduri aruandega tõendamist, et võlgniku juhataja on kandnud võlgniku pangakontolt suuri summasid iseenda pangakontole. Võlgniku juhataja vastuväited, et tegemist on juhataja palgaga, olid paljasõnalised ja tõendamata. Võlgniku juhatuse liige ja ainuosanik olid teinud väljamakseid endaga seotud äriühingule ja tasunud viimase arveid. Kohus leidis, et ärikeelu määramist õigustab see, et kohtuistungil on leidnud tõendamist võlgniku vara raiskamine PankS § 10 lg 2 punkti 3 mõttes. Tegemist on raske juhtimisveaga, sest kõnealune tegevus on kvalifitseeritav omastamisena KarS § 201 kohaselt.

7. augusti 2009. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-08-82348** kohaldas Tartu Maakohus võlgniku juhatuse liikme ja ainuosaniku suhtes ärikeeldu põhjusel, et juhatuse liige, kelle valduses olid kõik ühingu raamatupidamisdokumendid ja kassaraha, ei olnud pankrotimenetluses võlausaldajatele ega kohtule kättesaadav. Kohus märkis määruses, et pankrotimenetlusest osavõtu ja teabe andmine on võlgniku juhatuse liikme seadusest tulenevad kohustused (PankrS § 85 ja § 87). **Ärikeeld on pankrotiõiguslik õiguskaitsevahend, mille eesmärgiks on piirata isiku õigust tegeleda ettevõtlusega neil juhtudel, kui isik ei ole oma äritegevuses üles näidanud piisavat hoolt või on toime pannud maksejõuetust põhjustanud kuritegusid.** Juhatuse liige J.M. oli seotud mitmete Eestis registreeritud äriühingute juhtimisega, millest kolme osas on algatatud pankrotimenetlus. Mitte üheski

¹⁸ KarS § 385 lg 1 näeb ette füüsilisest isikust võlgniku või juriidilisest isikust võlgniku juhatuse või seda asendava organi, samuti nõukogu liikme poolt pankroti- või täitemenetluses võlgniku vara varjamise või selle või muude võlausaldajale tähtsate asjaolude kohta ebaõigete andmete esitamise koosseisu.

¹⁹ Kohtuistung toimus 3. oktoobril 2007.

pankrotimenetluses ei ole J.M. olnud kohtule kättesaadav. Kohus leidis, et juba seetõttu tuleb tema edasist tegutsemist ettevõtjana ja äriühingu juhina piirata ja et eelnimetatud asjaolud annavad tunnistust ka sellest, et tegemist võib olla nn variisikuga, mistõttu võimaldab ärikeelu kohaldamine lõpetada ka sellise isiku tegevuse kasutamise kolmandate isikute poolt.

Kokkuvõttes iseloomustab juhtorganite liikmetele ärikeelu kohaldamise praktikat see, et kohus tugineb oma kaalutusõiguse rakendamisel suures osas ajutise halduri või pankrotihalduri arvamusele, mis on mõnel juhul esitatud kindlalt vormis ("*juhtorgani liikmed on pannud toime raske juhtimisvea*"; "*tegevuses esinevad kuriteo tunnused*"), mõnel juhul aga pigem oletuslikuna ("*on alust kahtlustada, et juhatuse liikmed võivad olla rikkunud oma hoolsuskohustust*" jmt).

Juhtorgani liikmetele ärikeelu määramise põhjendustena on kohtulahendites esile toodud ebaselgete tehingute tegemine, väljamaksud seotud isikutele, raamatupidamise kohustuse rikkumine või selle kahtlus (nt raamatupidamisdokumentide mitteõigeaegne esitamine haldurile), mitteõigeaegne reageerimine omakapitali kaotusele, pankrotiavalduse õigeaegne esitamata jätmine, üldine ebapädev ühingujuhtimine jmt juhtumid. Lisaks eelnevale esines ka olukordi, kus kohus leidis, et ärikeelu kohaldamise üheks oluliseks argumendiks on kahju hüvitamisele mitteasumine või ebapiisav koostöö pankrotihalduri ja kohtuga.

4.1.2. Ärikeelu kohaldamata jätmine ja selle põhjendamine kohtulahendites

Tsiviilasjas nr 2-09-38960 võis ajutise halduri arvates maksejõuetuse põhjuseks olla ühelt poolt tegevusala spetsiifilisus, üldise majanduslanguse ja turusituatsiooni muutusega kaasnenud äriplaani ebaõnnestumine, aga ka teisi võlausaldajaid eelistades äriühingu omanikule laenu tagasimaksmine summas 1 211 883 krooni. Haldur märkis, et maksejõuetuse olukorrale saab hinnangu anda pankrotimenetluse käigus. Eeltoodu alusel asus kohus 26. augustil 2009. a. võlgniku pankroti väljakuulutamise kohta tehtud määruses seisukohale, et **kuna seni ei ole veenvalt tuvastatud** võlgniku maksejõuetuse tekkepõhjuseks juhtorgani liikme kuriteo tunnustega tegu, rasket juhtimisviga ega muud sellelaadset asjaolu, **siis ei ole praegu vajadust kohaldada võlgniku juhtorgani liikme suhtes sanktsioone** (ärikeeld vms.).

28. mai 2009. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-09-17108** kuulutas Tartu Maakohus välja juriidilisest isikust võlgniku pankroti. Kohus kaalus määruses muu hulgas ka ärikeelu määramise võimalust ja märkis ajutise halduri järeldustele tuginedes, et võlgniku maksejõuetuse on tinginud majanduslangus ja sellega seonduv järsk nõudluse vähenemine ehitusturul ettevõtte toodangu järele, aga ka valed juhtimisotsused ja rasked juhtimisvead makseraskustesse sattumisel. Kohus asus seisukohale, et mõistlike juhtimisotsuste vastuvõtmist on raskendanud ka juhatuse liikmete kiire vahetumine perioodil detsember 2008 kuni mai 2009. Võlgnik oleks pidanud esitama pankrotiavalduse hiljemalt 2008. aasta sügisel, pankrotiavalduse esitamata jätmine on KarS § 380 järgi karistatav tegu. Kohus leidis, et pankrotiavalduse esitamisega viivitamisele viitab see, et pankrotiavalduses märgitud hankijate nõuded on tekkinud enamuses ajavahemikus juuli – august 2008, väga palju tasaarvestusi on tehtud 2008. a lõpus ja 2009. a. alguses. Samas leidis kohus, et kuna juhatuse liikmete tegevust ja tegevusetust pankrotiavalduse esitamata jätmisel tuleb veel täpsustada, siis tuleb kuriteo teate esitamine ja ärikeelu kohaldamine juhatuse liikmete suhtes otsustada pankrotimenetluse edasises käigus.

26. augusti 2009. a. määruses **tsiviilasjas nr 2-09-38953** asus Tartu Maakohus seisukohale, et kuigi ajutine haldur on pidanud võimalikuks, et võlgniku maksejõuetuse üheks

tekkepõhjuseks on ebasoodne äritehing ning leidnud, et võlgniku käitumises võib esineda kuriteo tunnustega tegu (üleskirjutatud vara hoidmise nõuete rikkumine, mis vastab KarS § 308 tunnustele) ja raske juhtimisviga, **pole siiski veenvalt tuvastatud võlgniku maksejõuetuse tekkepõhjusena juhtorgani liikme kuriteo tunnustega tegu, rasket juhtimisviga või muud sellelaadset asjaolu, mistõttu pole kohtu hinnangul praegu vajadust kohaldada võlgniku juhtorgani liikme suhtes sanktsioone** (ärikeeld vms) ja/või teostada toiminguid õiguskaitseorganite suhtes (teatis prokurörile või politseile); vastava toimingu soorituse vajalikkuse ja põhjendatuse osas võtab kohus seisukoha pärast haldurilt sellekohaste andmete laekumist.

14. septembri 2009. a. määruses **tsiviilasjas nr 2-09-27847** leidis Pärnu Maakohus, et kuritegusid ega juhtimisvigu juhatuse liige toime pannud ei ole, kuigi ajutise halduri aruande kohaselt puudus võlgnikul sisuline majandustegevus juba pikka aega. Nimelt ei suutnud ühing kaheksa kuuga leida tellijaid, mistõttu maksejõuetus ei olnud ajutise iseloomuga.

Pärnu Maakohtu 17. septembri 2009. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-09-38521** kuulutas kohus välja OÜ R pankroti. Ajutise halduri arvamuse kohaselt oli võlgniku maksejõuetus tõenäoliselt välja kujunenud juba 2008. aastal, mistõttu võis väita, et OÜ R juhatuse liige ei täitnud talle seadusega pandud kohustust esitada äriühingu maksejõuetuse korral hiljemalt 20 päeva jooksul pankrotiavaldus kohtusse. Juhatuse liige rikkus seega oma hoolsuskohustust. Samas oli juhatuse liige invaliidistunud, kuid ei olnud juhatuse liikme kohalt ka tagasi astunud. Ajutine haldus leidis, et küsimust, kas juhatuse liikme raske haigus oli pankrotiavalduse esitamata jätmist vabandavaks asjaoluks, tuleb täiendavalt analüüsida edasise menetluse käigus, kuid märkis, et antud juhul võivad esineda KarS §-s 385¹ nimetatud teo tunnused, so pankrotiavalduse esitamise kohustuse täitmata jätmine. Ärikeelu määramist antud olukorras ei taotletud.

Tsiviilasjas nr 2-09-41328 leidis tuvastamist asjaolu, et võlgniku juhatuse liige oli teinud väljamakse iseendale ajal, mil ühing oli juba maksejõuetu ja kuigi seda käsitleti raske juhtimisveana, ei taotlenud haldur ärikeelu määramist ega kohaldanud keeldu ka kohus omal algatusel (Tartu Maakohtu 26. oktoobri 2009. a. määrus).

Seega kui võrrelda olukordi, kus juriidilisest isikust võlgniku pankroti korral on juhtorgani liikmetele määratud menetlusaegne ärikeeld nende juhtudega, kus ärikeeldu kohaldatud ei ole, siis ilmneb, et mõnel juhul on faktilised olukorrad küllalt sarnased. Analüüsi autori arvates näitab kohtupraktika, et ärikeelu määramine või mittemääramine sõltub paljuski pankrotihalduri seisukohast.

4.1.3. Ärikeelu tühistamine

Tsiviilasjas nr 2-02-399 tühistas Viru Maakohus 14. aprilli 2009. a. määrusega juhatuse liikmele pankrotimenetluse ajaks määratud ärikeelu. Ärikeeld oli juhatuse liikmele määratud juba 22. aprillil 2004. aastal. Haldurid põhjendasid ärikeelu kohaldamist AS § 315 lg 1 ja 2 alusel juhatuse liikme vastutusega oma kohustuste täitmata jätmisel aktsiaseltsile või aktsionäridele süüliselt tekitatud kahju eest. 14. septembril 2005. a. esitasid pankrotihaldurid kohtusse hagi (tsiviilasi nr 2-05-16933) juhatuse liikmete vastu kahju hüvitamise nõudes. 02. juuli 2007. a. otsusega jättis Viru Maakohus hagi rahuldamata.²⁰ Kohtuotsuses märgiti, et juhatuse liikmed täitsid neile seaduse ja põhikirjaga pandud kohustusi, nad ei ole süüliselt käitunud ega äriühingule kahju tekitanud. Toimus ka kriminaalmenetlus, kuid uurimine

²⁰ Maakohtu otsus on käesolevaks ajaks ka jõustunud.

lõpetati, kuna kuriteosündmust ei tuvastatud. Juhatuse liige taotles ärikeelu tühistamist ja viitas Riigikohtu määrusele tsiviilasjas nr 3-2-1-158-04, kus tsiviilkolleegium viitas, et PankrS § 3 lg 2 ja TsMS § 4 lg 1 alusel saab taotleda ärikeelu tühistamist, kui ärikeelu määramise aluseks olevad asjaolud on ära langenud. Maakohus tühistaski ärikeelu, märkides, et **"puudub alus arvata, et avaldaja edaspidine tegevus ettevõtjana võiks ohustada võlgniku või tema võlausaldajate huve."** Lisaks taotles avaldaja käesolevas asjas, et kohus tunnistaks ärikeelu määramise algusest peale alusetuks (õigustühiseks). Avaldaja leidis, et tema suhtes ärikeelu kohaldamise aluseks olnud asjaolusid ei ole kunagi olnudki ning seetõttu oli keelu kohaldamine tema suhtes algusest peale põhjendamatu. Selle nõude kohta märkis kohus, et niisuguse otsustuse tegemiseks kohtul alus puudub.

30. märtsi 2007. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-01-246/34** tühistas Harju Maakohus võlgniku juhatuse liikme suhtes 2001. aastal kohaldatud ärikeelu, märkides, et ärikeeld piirab pankrotimenetluse vältel isiku ettevõtlusvabadust. Kohus märkis, et ärikeeldu kohaldatakse vältimaks pankrotimenetluse võimalikke takistusi ja tagamaks nii olemasolevate kui tulevaste võlausaldajate huvide kaitset, kuid kuna ärikeelu kohaldamise motiivid on antud juhul pankrotimenetluse ajal ära langenud, siis tuleb ärikeeld tühistada.²¹

13. jaanuari 2006. a. määruses **tsiviilasjas nr 2-04-1612** leidis Tartu Maakohus ärikeelu tühistamise taotluse põhjendatust hinnates järgmist: *"[Ärikeelu tühistamise] taotluse rahuldamise aluseks ei saa olla ka asjaolu, et kohus on taganud halduri nõude juhatuse liikme vastu hagi tagamise korras. Hagi tagamine teenib eesmärki tagada tulevase kohtulahendi täitmine. Ärikeelu eesmärk on muus. Ärikeeld on pankrotiõiguslik õiguskaitsevahend, mille eesmärgiks on piirata isiku õigust tegeleda ettevõtlusega neil juhtudel, kui isik ei ole oma äritegevuses üles näidanud piisavat hoolt või on toime pannud maksejõuetust põhjustanud kuritegusid. Ärikeelu tühistamine enne pankrotimenetluse lõppemist on põhimõtteliselt võimalik, kuid eelduseks saab siin olla eelkõige tekitatud kahju hüvitamine või hüvitamisele asumine. Kahju hüvitamisele asumine annab tunnistust sellest, et isik, kelle suhtes on ärikeeldu kohaldatud, on aru saanud oma vigadest äriühingu juhtimisel ja maksejõuetuse põhjustamisel.²² Ärikeelu tühistamiseks ei anna alust ka taotleja väide, et ärikeeld takistab taotleja tegevust õppejõuna ja IT teenuste osutamisel ja jätab taotleja ilma sissetulekust. Kohus juhib taotleja tähelepanu asjaolule, et ÄS § 91 alusel kohaldatud ärikeeld ei takista taotlejal kuidagi töötamist töölepingu või töövõtulepingu alusel. Kui taotleja soovib töötada õppejõuna või osutada IT teenuseid, siis on tal see ka nimetatud õigussuhete raames võimalik. Samuti saab nimetatud lepingute alusel maksta taotlejale ka tasu."²³*

Esineb ka teisi juhtumeid, kus ärikeelu tühistamise argumendiks on see, et juhatuse liige on asunud kahju hüvitama. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-04-424** oli Tartu Maakohus 20. jaanuari

²¹ Täiendavalt tuleb märkida, et 3. mail 2007. a. lõpetas kohus kõnealuse osaiühingu pankrotimenetluse raugemise tõttu. Halduri taotlusel algatati ka kriminaalasi, kuid alates 3. maist 2007 on kriminaalasia menetlus peatatud, kuna ei olnud võimalik kindlaks teha isikut, kes vastutab raamatupidamise eest.

²² Silmas tuleb pidada seda, et 24. mail 2005. a. aastal tegi Tartu Maakohus tsiviilasjas nr 2-05-1596 otsuse, millega mõistis juhatuse liikmelt ühingu kasuks välja kahjuhüvitise. KIS-i andmetel apellatsioonkaebust ei esitatud. Tartu Maakohtu 2. oktoobri 2008. a. otsusega kriminaalasjas nr 1-07-11337 mõisteti juhatuse liige süüdi kuni 15. märtsini 2007 kehtinud KarS § 380 redaktsiooni alusel (alates 15.03.2007 KarS § 385¹) ehk pankrotiavalduse esitamise viivitamise eest, asjas esitatud apellatsioonkaebuse jättis Tartu Ringkonnakohus 18. veebruaril 2009. a. rahuldamata ja Riigikohus kassatsioonkaebuse 13. mail 2009. a. menetlusse võtmata. Seega hetkel, mil kohus heitis juhatuse liikmele ette, et ta ei ole asunud kahju hüvitama, oli teises tsiviilasjas kohtuotsus juba tehtud ja selle täitmine toimus (tõenäoliselt) vastavalt täitemenetluse reeglitele, menetlus kriminaalasjas oli aga veel pooleli.

²³ Alles 14. augustil 2007. a. kinnitas kohus kõnealuse äriühingu pankrotimenetluse lõpparuande ja sellega seoses tühistas ka ärikeelu.

2006. a. määrusega kohaldanud ärikeeldu aktsiaseltsi juhatuse liikme suhtes. Kohus märkis, et TsÜS § 35 kohaselt peavad juriidilise isiku juhtorgani liikmed oma seadusest või põhikirjast tulenevaid kohustusi täitma juhtorgani liikmelt tavaliselt oodatava hoolega ja olema juriidilisele isikule lojaalsed. Selle asemel, et täita oma kohustusi äriühingu ja kreditoride ees, tegi juhatuse liige viie kuu jooksul väljamakseid, mis ei olnud seotud ettevõtte tegevusega ning põhjustas äriühingule kahju kokku 800 000 krooni. Ka ei esitanud juhatuse liige A.P. seaduses ettenähtud korras pankrotiavaldust, vaid alustas ise äriühingu likvideerimist, mistõttu oli tema eesmärk ilmselt eelistada läbi likvideerimise kellegi teise, mitte aga äriühingu ja tema võlausaldajate huve.

Tartu Maakohus tühistas 22. augustil 2007. a. ärikeelu ja märkis määruses: "*Ärikeelu kohaldamise eesmärgiks on piirata isiku tegevusvabadust teatud ajaks äritegevuse vahetel juhtimisel ja anda ühiskonnale märge sellest, et isik ei ole oma äritegevuses käitunud korrektselt. Ärikeelul on võlgniku jaoks ka teatav karistuslik funktsioon. Kuna A.P. tunnistab oma eksimusi ning on asunud nende tagajärgi kõrvaldama, võib eeldada, et tema edaspidine käitumine äritegevuses on korrektne ning ärikeelu jätkamine põhjendamatut. Pankrotihalduri, võlausaldaja esindaja ja A.P. seletustest nähtuvalt on võlgade tasumine juba alanud ning jätkub maksegraafikute alusel ning tegevusvabaduse piiramise jätkamiseks pole enam põhjust.*"

Eelnevast nähtub, et kohtupraktikas esineb ärikeelu karistusliku funktsiooni rõhutamist, samuti tuleb ette juhtumeid, kus ärikeelu tühistamise eelduseks peetakse oma eksimuste tunnistamist ja kahju hüvitamisele asumist.

4.2. Füüsilisele isikule pankrotimenetluses rakenduva ärikeelu leevendamine (PankrS § 91 lg 1)

Kuna füüsilise isiku suhtes kohaldub ärikeeld n-ö automaatselt ning oma olemuselt on samuti tegemist ettevõtlusvabaduse olulise riivega, siis tuleks analüüsi eesmärki silmas pidades uurida ka seda, kuidas suhtuvad kohtud füüsilise isiku ärikeelu leevendamise võimalusse.

Analüüsi autori arvates on heaks näiteks selle kohta, kuidas kohus on kaalunud võimalust lubada füüsilisest isikust pankrotivõlgnikul pankrotimenetluse kestel siiski ettevõtlusega tegeleda, Tartu Maakohtu 5. märtsi 2007. a. otsus **tsiviilasjas nr 2-06-35623**. Kohus on pankrotiotsuses märkinud järgmist: "*PankrS § 91 lg 1 piirab oluliselt isiku põhiõigusi. Kehtiv pankrotiseadus ärikeelu eesmärki otseselt ei avalda, kuid kohus peab ärikeelu eesmärgi kindlaks määrama, et seaduses sätestatud piirangut leevendades või kõrvaldades mitte minna vastuollu piirangu kehtestamise eesmärgiga. Ärikeelu eesmärki on Riigikohus käsitletud 27.03.2000 lahendis nr 3-2-1-26-00. Riigikohtu arvates on ärikeelu eesmärgiks piirata end halvast küljest näidanud isiku võimalust jätkata niisuguste tegude tegemist, mille tulemusena ta muutub maksejõuetuks. Ärikeeld tagab võlausaldajate nõudeid sel teel, et takistab äriühinguga seotud kuritegude ja raskete juhtimisvigade toimepanemist ning selliste tegudega kaasneva varalise vastutuse saabumist. Seega saab PankrS §-s 91 lg 1 sätestatud piirangu üheks eesmärgiks pidada maksejõuetu isiku võlausaldajate (või ka maksejõuetu isiku poolt enne pankrotiotsust juhitud äriühingu võlausaldajate) kaitsmist selle eest, et võlgnik saab ka pärast tema pankroti väljakuulutamist teha tegusid, millega võib kaasneda tema varaline vastutus. Seadusest tulenev automaatne ärikeeld näib lähtuvat eeldusest, et füüsilisel isikul, kes on muutunud maksejõuetuks, on ühest küljest kalduvus oma varalisi kohustusi ülemääraselt suurendada ning teisest küljest isik, kes niikuinii ei suuda kõiki oma kohustusi täita, võib muutuda oma kohustuste summa suuruse suhtes ükskõikseks ja võtta uusi riske, põhjustades sellega täiendavat kahju. M.N. pankrotimenetluses on oluline välja selgitada*

tema täpsem roll temaga seotud äriühingutes ja nende äriühingute maksevõime, mida ajutine pankrotihaldur oma aruandes välja selgitanud ei ole. Kohtule ei ole teada, kas M.N.-i juhitud äriühingud on suutelised täitma oma kohustusi nõuetekohaselt. Pankrotiavalduse esitamise viivitamist saab aga käsitada ÄS §-s 180 lg 5¹ sätestatud kohustuse rikkumisena ning sellisel käitumisel on KarS §-s 380 sätestatud kuriteo tunnused ning ühtlasi võib see käitumine olla raskeks juhtimisveaks. Selline käitumine võib anda aluse esitada M.N.-i vastu varalisi nõudeid, kui äriühingute vara peaks rikkumise tulemusena vähenema. M.N.-le on kriminaalasjas esitatud süüdistus KrK §-de 141¹ lg 3 p 1; 143 lg 2 p 1, 2; 186 järgi²⁴ ja ta on esimese astme kohtuotsusega (05.02.2007 Tartu Maakohu otsuse resolutsioon kriminaalasjas 1-05-861) süüdi tunnistanud, otsus jõustumata. Kohus leiab, et võlgnik peaks saama kohtult üksnes hädavajalikud volitused tegutsemiseks äriühingute juhatuse liikmena. Isik on põhjendanud oma tegevusega enda pankroti ja PankrS § 91 lg 1 eesmärgiga ei ole kooskõlas tema piiramatu jätkamine äriühingute juhtorganites. Teoreetiliselt on võimalik, et pärast M.N.-i juhitud äriühingute pankroti väljakuulutamist esitatakse tema vastu varalisi nõudeid juhtorgani liikme kohustuste rikkumise tõttu äriühingul või tema võlausaldajatel tekkinud kahju hüvitamiseks. Võlgnik on taotlenud tema suhtes ärikeelu kohaldamata jätmist, kuna tema ainus sissetulek on seotud ettevõtlustegevusega ning tegevusega äriühingu juhtorgani liikmena. Samas on võlgnik esitanud kohtule andmed, et tasu saab ta vaid ühest äriühingust OÜ-st B 3500 krooni kuus (bruto). M.N. on OÜ B juhataja ja ainuosanik. **Seega peab kohus põhjendatuks lubada M.N.-l olla juhatuse liikmeks OÜ-s B, kuna tema sissetulek on seotud tegevusega selles äriühingus, mis aitab tal igapäevaselt ära elada. Äriregistri andmetel on M.N. veel OÜ C ainuosanik ja juhataja, mistõttu peab kohus põhjendatuks anda talle luba olla ka selle äriühingu juhatuse liikmeks. Ülejäänud äriühingute juhtorganites tegutsemiseks tuleb M.N.-l taotleda kohtult luba, näidates igal konkreetsel juhul ära selle vajalikkus ja põhjendus.**"

16. mai 2008. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-08-11415** kuulutas Viru Maakohus välja füüsilise isiku U.M. pankroti. Maksejõuetuse põhjustas kohtumääruses kirjeldatud asjaolude kohaselt see, et U.M. tegutses aastatel 1995–2001 majandus- ja kutsetegevusega Rootsisis ja jättis sealse maksukohuslasena nõutavad maksud tasumata. Seejärel tegi Rootsi maksuamet võlgniku suhtes maksuotsuse ja määras täiendavalt tasumisele kuuluva maksusumma. Kohus tuvastas, et võlgnikul puudub vara olemasoleva võlanõude tasumiseks ning tema majanduslikku olukorda ja võlanõude suurust arvestades ei ole selline suutmatus ajutine. Samas pidas kohus võimalikuks võlgniku suhtes ärikeeldu mitte kohaldada ning lubas võlgnikul jätkata juhatuse liikmena OÜ W juhtimist. Seejuures lähtus kohus võlgniku enda ning ajutise halduri põhjenditest: osäühingu majandustegevus on spetsiifilist laadi ja vajab eriteadmistega juhti,²⁵ võlgniku vähemususosaluse müümine on ebaotstarbekas ning võlgnikul puuduvad sissetulekud ja muu vara. Kohtu poolt ettevõtlusega tegelemiseks loa andmisel seadis kohus tingimuseks, et võlgnik järgib vajaliku hoolsusega kõiki pankrotiseaduse IV peatükis sätestatud võlgniku kohustusi.

Eeltoodud näidetest nähtub, et füüsilisest isikutest pankrotivõlgnike puhul kohus pigem kaalub võimalust lubada isikutel jätkata (piiratud ulatuses) ettevõtlust.

²⁴ Nimetatud sätted nägid ette riisumise ametiseisundi kuritarvitamise, omastamise või raiskamise teel, kelmuse ja isikut tõendava dokumendi võltsimise koosseisud.

²⁵ Äriregistri andmete kohaselt olid (on) osäühingu W tegevusaladeks tarkvaraarendus ja programmeerimine.

4.3. Pankrotimenetluse järgne ärikeeld (PankrS § 91 lg 3)

PankrS § 91 lg 3 sätestab, et kui võlgnik on mõistetud jõustunud kohtuotsuse alusel süüdi pankroti- või täitemenetlusalase kuriteo, maksualase kuriteo või karistusseadustiku §-des 380–382 nimetatud kuriteo toimepanemises, võib kohus pankrotimenetluse lõpetamisel määrata, et PankrS § 91 lõikes 1 nimetatud ärikeeld kehtib vastavate subjektide suhtes ka kolme aasta jooksul pärast pankrotimenetluse lõppu.

PankrS § 91 lg 3 tõlgendamiseiga seotud põhimõttelist probleemi on oma 5. veebruari 2007. a. määruses **tsiviilasjas nr 2-99-38** käsitlenud Tartu Maakohus. Kohus märkis määruses, et PankrS § 91 lg 3 võimaldab kohtul pankrotimenetluse lõppemisel määrata, et ärikeeld kehtib füüsilisest isikust võlgniku või PankrS § 19 lg 1 ja 3 nimetatud isikute suhtes ka kolme aasta jooksul pärast pankrotimenetluse lõppu, **kui võlgnik on mõistetud** jõustunud kohtuotsuse alusel **süüdi** pankroti- või täitemenetlusalase kuriteo, maksualase kuriteo või KarS §-des 380-382 sätestatud kuriteo toimepanemises. Kohus leidis, et PankrS § 91 lg 3 sõnastus on vastuoluline, mis raskendab nimetatud sätte kohaldamist juhul, kui võlgnikuks on juriidiline isik, sest pankrotiseadusest ei tulene, et PankrS § 90 regulatsioon (sätete kohaldamine juriidilisest isikust võlgniku korral) laieneks ka PankrS § 91 lg 3 antud mõiste „võlgnik“ sisustamisele. Eeltoodust tulenevalt leidis kohus, et kuna võlgnik ei ole juriidilise isikuna kohtuotsuse alusel süüdi mõistetud, puudub käesolevas menetluses PankrS § 91 lg 3 tähenduses kohtuotsusega süüdi mõistetud võlgnik ning ei ole alust määrata, et ärikeeld kehtiks PankrS § 19 lg 1 ja 3 nimetatud isikute suhtes ka pärast pankrotimenetluse lõppu.²⁶

7. jaanuari 2008. a. määrusega **tsiviilasjas nr 2-07-8026** kinnitas Tartu Maakohus pankrotis osauhingu lõpparuande ja kohaldas juhatuse liikme suhtes ärikeeldu tähtajaga 2 aastat pankrotimenetluse lõppemisest arvates.²⁷ Kohtu arvates oli pankrotimenetluse järgse ärikeeldu kohaldamine põhjendatud põhjusel, et Tartu Maakohtu 26. jaanuari 2007. a. otsusega kriminaalasjas nr 1-06-16069 mõisteti juhatuse liige kokkuleppemenetluses süüdi KarS § 386 lg 1 järgi.²⁸ Maksejõuetuse peamiseks põhjuseks pidas pankrotihaldur ajavahemikus 2004. a juunist kuni 2006. a märtsini käibemaksu tasumisest kõrvalehoidmise eesmärgil ühingu käibedeklaratsioonides valeandmete esitamise tulemusena tekkinud maksukohustusi. Kohus leidis, et kuna tegemist on maksukuriteoga, siis esineb formaalne alus kohaldada ärikeeldu võlgniku juhatuse liikme suhtes ka pärast pankrotimenetluse lõppu. Ärikeeldu määramise sisulise põhjendusena märkis kohus, et juhatuse liige ei ole käitunud äritegevuses korrektselt ega täitnud juhatuse liikme kohustusi nõuetekohaselt ega ole piisavalt ette võtnud kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks.²⁹ Lisaks pidas kohus oluliseks märkida, et juhatuse liige ei ole täitnud Tartu Maakohtu määrust talle ärikeeldu kohaldamise osas ja on Tartu Maakohtu registriosakonna andmetel jätkuvalt kantud äriregistrisse OÜ V juhatuse liikmena.

Täiendavalt rõhutas kohus, et ärikeeldu kohaldamise **eesmärgiks on piirata isiku tegevusvabadust teatud ajaks äritegevuse vahetul juhtimisel ja anda ühiskonnale märke sellest, et isik ei ole äritegevuses käitunud korrektselt.**

²⁶ Seda seisukohta on väljendanud ka P. Varul. Vt: P. Varul. Võlgniku vastutus pankroti korral. – Juridica 2003, nr 7, lk 456.

²⁷ Maksejõuetuse peamiseks põhjuseks oli OÜ V kuriteo tagajärjel tekkinud võlgniku kohustused, täpsemalt ajavahemikus 2004. a juunist kuni 2006. a märtsini käibemaksu tasumisest kõrvalehoidmise eesmärgil OÜ V käibedeklaratsioonides valeandmete esitamine näiliste ostu-müügitehingute alusel.

²⁸ Tegude toimepanemise ajal kehtinud KarS § 386 nägi ette karistuse maksude väärarvutuse eest.

²⁹ Kriminaalasjas mõisteti juhatuse liikmelt ja osauhingult solidaarselt Maksu- ja Tolliameti Lõuna Maksekeskusele Eesti Vabariigi kasuks kuriteoga tekitatud kahju katteks välja 2 348 340 (kaks miljonit kolmsada nelikümmend kaheksa tuhat kolmsada nelikümmend) krooni.

Samas ei saa jätta märkimata, et kõnealust kriminaalasja lahendav kohus, kes tegi otsuse umbes aasta varem kui pankrotikohus, tegutsemiskeeldu ei kohaldanud. Seega võib olla tegemist olukorraga, kus pankrotiõiguslikku õiguskaitsevahendit kohaldati sisuliselt neil põhjustel, mis tegelikult oleksid õigustanud lisakaristuse määramist kriminaalasjas.

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et kuigi arvandmetele tuginevaid järeldusi hetkel teha ei saa, võib analüüsi käigus läbi vaadatud lahendite pinnal siiski väita, et pankrotimenetluse järgse ärikeelu määramine on üsna erandlik Menetlusjärgne ärikeeld piirneb karistusõiguslike lisakaristustega (ettevõtluskeeld, tegutsemiskeeld) ja on oma iseloomult väga karistuse sarnane, sest selle eesmärgina on sõnastatud isiku tegevusvabaduse piiramine ja ühiskonna jaoks äris ebakorrektselt käitunud isiku stigmatiseerimine.

5. Ärikeelu erinev sisustamine tsiviilasju lahendava kohtu ja halduskohtu poolt.

Riigikohtu halduskolleegium on oma 5. aprilli 2006. a. otsuses haldusasjas nr 3-3-1-15-06 (p 8) väljendanud järgnevat seisukohta: "*Ärikeeld tähendab PS §-s 31 sätestatud ettevõtlusvabaduse olulist piirangut. Ettevõtlusega tegelemise keeld võib kahjustada isiku varalist ja sotsiaalset seisundit, kui seda kohaldatakse vastuolus ärikeelu kohaldamise eesmärgiga. Seetõttu peavad juriidilisest isikust võlgniku pankroti korral PankrS § 12 lg-s 4 nimetatud isikule kohaldatava ärikeelu sisu ja ulatus olema selgelt määratletud. Riigikohtu halduskolleegium leiab, et ärikeelu kohaldamine ei või olla üldine. Kohus peab ärikeeldu kohaldades täpsustama, millise ettevõtluse või muu majandustegevusega ei või füüsiline isik tegelda.*"

Tsiviilasju lahendavate kohtute praktika kohaselt määratakse ärikeeld üldisena. Praktikas on halduskolleegiumi tõlgendus tekitanud probleeme ka teistes kohtuvaidlustes. Näiteks tsiviilasjas nr 2-05-21662 on eelnimetatud halduskohtu seisukoht olnud Tallinna Ringkonnakohtu otsuses põhjenduseks, miks kohtu arvates ei saa ärikeelu all oleva isiku poolt äriühingu nimel juhatuse liikmena tehtud tehing esindusõiguse puudumise tõttu olla tühine. Analüüsi autori arvates ei ole tühisus antud juhul välistatud siiski mitte põhjusel, et ärikeeld määrati liiga üldisena, vaid põhjusel, et ärikeeld iseenesest ei lõpeta juriidilise isiku juhtorgani liikmeks olekut ja et tehingute tegemisel kolmandate isikutega saab lepingu teine pool endiselt tugineda äriregistri kandele.

Kokkuvõte

Kui palju kohtud ärikeldu määravad?

Täpseid arvandmeid selle kohta, kui palju on kohtud PankrS § 91 lõiget 2 ja 3 üldse kohaldanud, ei olnud analüüsiks võimalik saada. Kehtivaid ärikeldeid kajastab teatud ulatuses äriregistri teabesüsteem (<https://ariregister.rik.ee/arikeelud.py>), kuid ka sealt ei nähtu, kui palju keeldusid on teatud perioodi jooksul üldse määratud.³⁰ Läbivaadatud lahenditele tuginedes võib oletada, et ärikelu määramine juhtorgani liikmetele äriühingu pankroti korral ei ole sage. Seejuures on ärikelu määramise juhtumitele iseloomulik see, et taotluse esitab reeglina pankrotihaldur ja üldjuhul kohus sel juhul ärikeldu ka kohaldab.

Millises menetlusetapis ärikelud määratakse?

Analüüsitud lahenditest selgus, et juhul, kui ärikelud on määratud, on seda sageli tehtud juba pankroti välja kuulutamisel. Uuritud lahenditest nähtus, et pärast pankrotimenetluse algatamist jääb ajutisele haldurile aega umbes kuu, et teha kindlaks, koguda ja vormistada materjal, mida kohus vajab, otsustamaks pankroti välja kuulutamise üle. On selge, et see aeg on võrdlemisi lühike, et tuvastada väga täpselt, millised on juhtorgani liikmete rikkumised, kas need võivad olla käsitletavad raskete juhtimisvigadena, kas esineb kuriteo tunnustele vastavaid tegusid ning kas on põhjust kohaldada ärikeldu.

31. märtsil 2008. a. Sihtasutuse Eesti Õiguskeskus korraldatud pankrotimenetluse raugemise probleeme käsitletud kohtunike ümarlaval tõdeti järgnevat: "*Kuriteotunnustega teo tuvastamine on kohtu jaoks arvestades ajutise menetluse lühiaegset kestvust keeruline küsimus. Seda, kas ikka on kuriteoga tegu, kontrollib prokuratuur. Kohtu ülesanne on teha avaldus prokuratuurile, kui kohtul tekivad põhjendatud kahtlused, et võib olla tegemist kuriteotunnustega teoga. Kui prokuratuur ei jaga pankrotikohtuniku seisukohti, siis pankrotikohtunik ei saa ega pea selle peale kaebama. /---/ Kui määрусesse märgitakse, et maksejõuetuse põhjuseks on raske juhtimisviga, mis see kaasa toob? Võlausaldajad saavad võimaluse esitada kahju hüvitamise nõudeid raske juhtimisvea tõttu maksejõuetuse põhjustanud võlgniku juhatuse liikmete vastu. Tuleb arvestada, et kohtumäärus pankrotimenetluses on üks tõenditest, see ei ole järgnevale kohtukoosseisule siduv.*"³¹

Millised on ärikelu määramise ja määramata jätmise põhjendused kohtulahendites?

Ärikelu määramise põhjendused on olnud erinevad. Üldjuhul on ärikelu põhjenduseks pankrotihalduri arvamus selle kohta, et võlgniku juhtorgani liikme tegevuses võivad esineda juhtimisvea või kuriteo tunnused. Faktiliselt võivad selliseks tegevuseks olla olnud näiteks ebaselged rahalised liikumised, ebasoodsatel tingimustel tehtud tehingud, raamatupidamise ebarahuldav korraldamine (sh raamatupidamisdokumentide mitteesitamine või

³⁰ Äriregistri teabesüsteemi andmetel kehtis seisuga 22. oktoober 2009 ärikelud kolme juriidilise isiku juhtorgani liikmele, kuid mitmed andmebaasis olevad ebatäpsused ei luba sealseid andmeid kindlate järelduste tegemisel aluseks võtta.

³¹ 31. märtsi 2008. a. ümarlaura protokoll, alapunkt 4.

mitteõigeaegne esitamine pankrotihaldurile). Samuti on lahendites esinenud ärikeelu põhjendamist ebapädeva ühingujuhtimisega, pankrotiavalduse esitamise viivitamisega, ebapiisava koostöövalmiduse või kahju hüvitamisele mitteasumisega. Hõlmatud on seega nii vara kõrvaletoimetamise (tugeva) kahtluse juhtumid kui ka ebamajanduslik tegutsemine ja pankrotiavalduse esitamisega viivitamise olukord. Kui ühingus on olnud mitu juhatuse liiget, siis on mõnel juhul määratud ärikeeld sellele juhtorgani liikmele, kes on juhtimisega rohkem seotud ja jäetud teisele (teistele) isikutele määramata. Täpsemaid põhjendusi selle kohta, miks üks juhtorgani liige tuleb ettevõtlusest kõrvaldada, teine aga mitte, lahenditest sageli ei leia.

Ärikeelu kohaldamata jätmisel või hilisemal tühistamisel on peetud üheks argumendiks kahju hüvitamisele asumist, koostöökohustuse piisavat täitmist ja oma eksimuse tunnistamist.

Samal ajal on märgata, et füüsilisest isikust pankrotivõlgnike puhul kohus pigem kaalub võimalust lubada isikutele jätkata (piiratud ulatuses) ettevõtlust ja seda ka juhul, kui haldur mõonab, et isiku tegevuses ilmselt esinevad juhtimisvigade sarnased asjaolud. Ärikeelu nn "leevendamisel" on argumendiks näiteks asjaolu, et võlgnikul peaks säilima võimalus endale elatist teenida või siis asjaolu, et isiku juhitav ühing vajab juhti ja uue juhi leidmine või koguni osaluse võõrandamine oleks ebaproportsionaalselt koormav.

Üldiseks probleemiks võib käesoleva analüüsi autori arvates pidada seda, et sarnaseid olukordi lahendatakse erinevalt (vt alajaotus 4.1.1. ja 4.1.2.).

Viimase aja kohtupraktika valguses tundub, et nii haldurid kui ka kohus omistavad maksejõuetuse põhjuste hulgas senisest suuremat tähelepanu üldise majanduslangusega seotud majanduslikele ehk objektiivsetele asjaoludele, millega kaasneb ka veidi ettevaatlikum suhtumine ärikeelu kohaldamisse.

Kuidas on kohtulahendites sõnastatud ärikeelu eesmärk?

Maakohtute praktikas on ärikeelu eesmärk sõnastatud mõnevõrra teisiti võrreldes sellega, kuidas on eesmärgi formuleerinud Riigikohus. Riigikohus on ärikeelu peamise eesmärgina näinud pankrotimenetluse takistuste ärahoidmist ja võlausaldajate huvide kaitset. Maakohtud rõhutavad määrustes sageli ka ärikeelu üldist karistuslikku funktsiooni (nt: *"Ärikeelu kohaldamise eesmärgiks on piirata isiku tegevusvabadust teatud ajaks äritegevuse vahetul juhtimisel ja anda ühiskonnale märge sellest, et isik ei ole oma äritegevuses käitunud korrektselt. Ärikeelul on võlgniku jaoks ka teatav karistuslik funktsioon."*)

Ühelt poolt märgivad kohtud lahendites, et ärikeeld on pankrotiõiguslik õiguskaitsevahend, mille eesmärgiks on piirata isiku õigust tegeleda ettevõtlusega neil juhtudel, kui isik ei ole oma äritegevuses üles näidanud piisavat hoolt või on toime pannud maksejõuetust põhjustanud kuritegusid, teisalt selgub see, kas üldse oli tegemist kuritegudega või kas juhatuse liikme vastu esitataval kahju hüvitamise nõudel on alust, alles menetluse käigus. Selge vastuseta on küsimus, kuidas peaks kohus olema keelu määramisel veendunud, et juhatuse liikmele tehtavatel etteheidetel on sedavõrd tõsine alus, et on põhjust kohaldada tema suhtes ettevõtlusvabadust riivavat ärikeeldu. Lahenditest nähtub, et ärikeeldu on kohaldatud väga erinevates olukordades ja mõnel teisel (pealtnäha) sarnasel juhul jäetud kohaldamata.

Menetlusjärgne ärikeeld

P. Manavald on oma artiklis analüüsinud alates 2004. aastast kehtiva pankrotiseadusega ette nähtud menetlusjärgse ärikeelu ja KarS-is ette nähtud tegutsemiskeelu piire ja märkinud, et

menetlusjärgne ärikeeld on põhiõiguse riive, mille intensiivsus langeb kokku karistusseadustikus ettenähtud lisakaristuse – tegutsemiskeeluga. Manavald on leidnud, et kui kohus on isiku süüdimõistmisel tegutsemiskeelu kohaldamata jätnud ja pidanud sellist lisakaristust mittevajalikuks, ei tohiks seda ka pankrotimenetluse lõpetamisel kohaldada.³² Kohtupraktika näitab aga, et selliseid juhtumeid on olnud (vt alajaotus 4.3.).

Arvestades kohtupraktika ebaselgust ja ettevõtluskeelu vähest kohaldamist võib esineda oht, et ärikeeld hakkab asendama ettevõtluskeeldu, see ei saa aga olla olnud normi eesmärgiks. Ettevõtluskeeld kui lisakaristus on KarS-is suhteliselt uus nähtus ja kuidas hakkab toimuma selle kohaldamine PankrS § 91 lõikes 3 sätestatud menetlusjärgse ärikeelu võimaluse kõrval, ei ole hetkel teada. Olukorda leevendab hetkel see, et menetlusjärgset keeldu määratakse harva, kuna normi sõnastus selle kohaldamise võimalusi oluliselt piirab (vt alajaotus 4.3., lk 16).

³² P. Manavald. Ärikeeld kui ettevõtlusvabaduse riive. – Juridica 2003, nr 7, lk 463.